

Vannak-e kriminogén foglalkozások?

Are there criminogenic occupations?

Korinek László

Prof. Dr. DSc, az MTA rendes tagja, tudományos tanácsadó
Országos Kriminológiai Intézet
secret@okri.hu

Absztrakt

Cél: A jelen tanulmányban arra vállalkozik a szerző, hogy a foglalkozások és a bűnözés közötti kapcsolat néhány elméletileg is fontos aspektusát tárgyalja a rendelkezésre álló ismeretek alapján, különös tekintettel a téma irodalmára.

Módszertan: A szerző a nemzetközi szakirodalom és a hazai statisztikák alapján áttekinti a foglalkozások és a bűnözés közötti kapcsolat néhány kérdését. A hivatásos bűnözőkkel kapcsolatos kérdéseket is felveti a tanulmány.

Megállapítások: A tanulmány szerzője arra a következtetésre jut, hogy nincs egyszerű oksági kapcsolat a foglalkozás és a bűnözés között. Az egyéni tulajdonságok befolyásolhatják egy meghatározott hivatás választását, míg a különböző munkakörök is hatással vannak egyes bűncselekmények elkövetésének lehetőségére, és az arra való hajlandóságra.

Érték: Az írás javaslatokat fogalmaz meg a foglalkozással kapcsolatos bűnözés megelőzésére és felderítésére.

Kulcsszavak: foglalkozási bűnözés, fehérgalléros bűnözés, szervezeti bűnözés, a bűncselekmények megelőzése és felderítése

Abstract

Aim: The author discusses some problems of the relationship between occupations and crime, with particular reference to the literature on the subject.

Methodology: Based on international literature and domestic statistics, the author reviews some issues of the relationship between occupations and crime. Issues related to problems of career criminals are also addressed.

Findings: The Author comes to the conclusion that there is no simple causal link connecting them. Individual characteristics may influence the choice of

a profession while circumstances of different jobs also have impact on the possibilities of and inclination to commit certain offences.

Value: Finally, some recommendations to prevent and detect occupational crime are formulated.

Keywords: occupational crime, white-collar crime, corporate crime, prevention and detection of crime

Az emberek foglalkozása és a bűnözés közötti összefüggések a kriminológia legrégebbi kérdései közé tartoznak. Magától értetődő, hogy a büntetőjogilag – legalábbis hagyományosan – felelőssé tehető egyének és a társadalom közötti kapcsolatban óriási jelentősége van a közvetítő intézményeknek. A család és az iskola mellett a munkahely játszik meghatározó szerepet az erkölcsi és jogi értékek, valamint az őket védő normák tiszteletben tartásának előmozdításában. Ugyanakkor az ember életének fontos színtereként az üzem vagy iroda alkalmat is adhat a szabályokkal való szembe fordulásra, rosszabb esetben pedig még a devianciát kiváltó vagy felerősítő tényezőként is funkcionálhat. A bűnözéssel foglalkozó tudomány feladata azoknak a különös okoknak a feltárása, amelyek ilyen szempontból a megelőzés, de akár a felderítés eredményességét szolgálhatják.

Logikusan merül fel a kérdés: vannak-e olyan szakmák, foglalkozások, amelyek másokhoz képest erősebb korrelációt mutatnak a kriminalitással. Igenlő válasz esetén nyilvánvalóan tisztázni kell az alapvető okozati összefüggéseket. Ilyen tudásra alapozhatók a speciális megelőzési megoldások.

A bűnügyi statisztika adatokat tartalmaz az elkövetők foglalkozásáról is. A 2009. január 1-jétől 2018. június 30-ig terjedő időszak összesítése alapján az állapítható meg, hogy nincs markáns összefüggés a terheltek munkavégzése és a kriminalitás között. Meg kell jegyezni, hogy az adatgyűjtés meglehetősen eltérő módon ragadja meg és fejezi ki a bűnüldözés által érintett személyek tevékenységét. Egyes területek (például kereskedelem) a maguk általánosságában jelennek meg (vagy ilyen módon is), mások (így az informatikával és kommunikációval foglalkozó elkövetők) akár öt külön csoportban. Ezért is lehetetlen az egyes foglalkozások és a bűnelkövetés közötti viszonyt feltárni a közzétett számok alapján. A publikált adatok nem jeleznek kiugró értékeket a meghatározott foglalkozást űző emberekre vonatkozóan. A megjelölt, közel tízéves időszakban nullától körülbelül tízezerig terjed az a szám, ami az egyes munkafajták szerint csoportosított elkövetők összességét jelzi.

Az abszolút számokat illetően, csupán kiragadott példákkal el lehet mondani, hogy a 9115 ablaktisztítótól kezdve a 389 világosítóig inkább esetlegesnek

nevezhető a szóródás. Ha az említett informatikai foglalkozásokat egynek tekintjük, akkor a felhasználókat támogató technikusok (3142), a rendszereket kezelő technikusok (3141), a műszerészek és javítással foglalkozó szakemberek (7342), az értékesítők (2534) és az iskolarendszeren kívül tevékenykedő oktatók (2495) együttesen több bűncselekményt követtek el, mint a bármelyik más kategóriába soroltak. Meglepőnek tűnik, hogy a filozófusok és politológusok (közös csoport) 2621 deliktummal szerepelnek a statisztikában. Az logikusan magyarázható, hogy az eltulajdonítható dolgokkal szorosabb kapcsolatba kerülő dolgozók viszonylag magasabb elkövetői részvételt valósítottak meg (háztartási alkalmazott – 9237; háztartási takarító, kisegítő – 9111; csomagkihordó – 9234), de messzemenő következtetéseket ezekből az adatokból nem lehet levonni (URL1).

Nyilvánvaló, hogy az elkövetők munkában eltöltött ideje, a megállapított cselekmények jellege, továbbá számos más körülmény egybevetése alapján lehetne érdemi megállapításokat tenni, egy ilyen elemzés számára azonban a statisztikai rendszer néhány kivételtől (például végzettség) eltekintve nem kínál megfelelő adatokat. Egy kriminológiailag értékelhető korrelációs táblázat kidolgozásához a kutatóknak kellene feltárni a forrásokat (ilyenek lehetnek a bűnügyek iratai).

Jelen tanulmányban arra vállalkozunk, hogy a kérdés néhány elméletileg is fontos aspektusát tárgyaljuk a rendelkezésre álló ismeretek alapján, különös tekintettel a téma irodalmára.

Van-e foglalkozási bűnözés?

A kriminalitás nincs kötve a társadalmi munkamegosztáshoz. Bármely foglalkozás keretében megvalósíthatók különböző deliktumok. Ebben a legáltalánosabb értelemben beszélnek foglalkozási bűnözésről a kérdés vizsgálatával foglalkozó kutatók. Gary Green szerint azok a cselekmények tartoznak ide, amelyek megvalósítását legális munka által nyújtott alkalmak teszik lehetővé (Green, 1997). Tekintettel az ilyen lehetőségek sokféleségére, kevés használható támpontot nyújt ez a definíció. Természetesen arra felhívja a figyelmet, hogy a kísértés csökkenthető, az egyes tevékenységekhez kapcsolódó bűnalkalmak feltárása és azok szűkítése feltétlenül szükséges. Példaképpen említhető a rendőrök helyszíni bírságotlasi gyakorlata, ami korábban a viszonylag nagy, és az érintettek számára kevésbé átlátható döntési szabadság mellett a készpénzfizetés lehetőségével kriminogén hatásúnak volt nyilvánítható. Ezért döntött úgy a jogalkotó, hogy ma már csak az intézkedés során átadott csekkszelvényvel vagy készpénz-helyettesítő eszközzel történhet a bírság befizetése [22/2012. (IV. 13.) BM rendelet 22/A., 23. §-ok].

A foglalkozásnak a kriminalitással való kapcsolatára – nem előzmények nélkül – Edwin Sutherland irányította a figyelmet. A fehérgalléros bűnözésről kifejtett nézetei egyidejűleg hangsúlyozzák a betöltött állások nyújtotta lehetőségeket, valamint az elkövetők társadalmi-munkahelyi státusát. Az e körbe tartozó elkövetések többnyire a vállalkozások pénzügyi helyzetéről adott hamis információkban, tőzsdei manipulációkban, vesztegetésekben testesülnek meg. Jellemző továbbá a megtévesztő reklám, az áruk tulajdonságaival kapcsolatos hamisítás és az adócsalás is (Sutherland, 1979).

Figyelmet érdemel, hogy a fehérgalléros és az általános bűnözés közötti szakadék áthidalására irányuló törekvések is tapasztalhatók. Az előbbi ugyanis feltételez egyfajta monopolhelyzetet, amennyiben a vezetők, vagy különleges szaktudással rendelkező dolgozók lehetőségei nem adatnak meg a közönséges elkövetőknek. A számítógépes bűnözés körében azonban megfigyelhető az ismeretek megosztása a kevésbé felkészült, kevésbé képzett bűnözőkkel. A tudás átadása természetesen nem ingyen történik. Ezt a tudásátadást nevezik szolgáltatásszerű bűnözésnek. A számítógépes, illetőleg a komputeres felhasználásával végrehajtott bűncselekmények elkövetésének háttérét biztosító tevékenységre vonatkozóan a „szolgáltatás” szó használata egyáltalában nem túlzás. A kutatók rámutattak: az ilyen működést kifejtő személyek vagy vállalkozások tényleg számos tekintetben követik a legális, normális szolgáltatások rendjét. Mary Aiken például arra hívta fel a figyelmet, hogy még a kliensek elégedettségének a felmérésére is gondot fordítanak a kínálatot biztosító ágensek (Aiken, 2000).

Emellett számos szolgáltatásszerű kriminális megnyilvánulás létezik (például embercsempészás, vagy akár a bérgyilkosság), ezeket is zömmel foglalkozásként üzik az elkövetők. Azt kell hangsúlyozni, hogy az ilyen esetekben mindig valami valós igényre épül rá a tevékenység. Ugyanez a helyzet a kereskedelmi jellegű bűnözés terén (például kábítószer-kereskedelem).

Ez a fajta, korábban kevésbé vizsgált deviancia az elkövetők társadalmi státusán túlmenően abban is sajátosnak nevezhető, hogy szükségképpen összekapcsolódik az elkövetők intézményi-szervezeti környezetével. Olyannyira, hogy egyesek szerint beszélhetünk csoportok, társaságok által elkövetett bűncselekményekről is (Adler, Mueller & Laufer, 2000). Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy ez a felfogás a büntetőjog szigorúan egyéni felelősségi alapjait is megkérdőjelezi. A vállalkozási vagy szervezeti bűnözés (corporate crime) tehát a fehérgalléros elkövetéshez szorosan kapcsolódik, hiszen a vezetők és a felelős döntések hozói valósítják meg az e körbe tartozó cselekményeket. Az alkalmazott technika egybemosza a kriminális tevékenységet a vállalkozás normális működésével, ezért – továbbá az elkövetők magas társadalmi presztízse miatt is – magas a látencia, a „fehérgallérosok” cselekményei nehezen leplezhetők le.

Jellemzők a szervezeti lopások, a szervezeti pénzügyi manipulációk, a szervezeti politikai korrupció (Inzelt & Bezsényi, 2021).

A foglalkozási bűnözés illeszkedhet az említett kategóriához, azonban annál szélesebb kört ölel fel. Annyiban más, amennyiben a tettesek és részesek itt nem feltétlenül fonódnak össze a szervezet egészével, sőt: azok a deliktumok is foglalkozásinak tekinthetők, amelyeket éppen a munkáltatóval szemben követnek el (Gottschalk & Glaso, 2013).

A hatályos magyar jogi szabályozás néhány bűncselekmény tényállását az elkövető munkájához kapcsolja. Legáltalánosabb a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés, ami nem kötődik konkrét szakmákhoz, azonban tipikusnak mondhatók az orvosi tevékenység során előforduló műhibák (Tóth & Rózsa-völgyi, 2012). Vannak kifejezetten meghatározott hivatás gyakorlása során elkövetett deliktumok is, ilyen az ügyvédi visszaélés.

Oksági kérdések

Az nem vitatott, hogy bizonyos munkák végzése a bűnalkalmakkal való találkozást lehetővé, sőt elkerülhetetlenné teszi. A gépkocsivezetők üzemanyagmanipulációitól a kereskedők számlaadási kötelezettségének elmulasztásáig széles körben nyílik lehetőség a kriminális magatartás tanúsítására. Okkal merül fel a meghatározó, vagy legalábbis erősebben befolyásoló tényező problémája. Magyarul: azért követnek el egyesek bűncselekményeket, mert a munkavégzésük során arra alkalom kínálkozik, vagy pedig éppen azért választják az elkövetők az adott tevékenységet, mert eleve készen állnak a társadalomra veszélyes magatartások tanúsítására?

Ha nem is ennyire egyértelműen és tudatosan kriminális alapon történik a pályaválasztás, a második verziót kutatási adatok támasztják alá.

Konek Sándor a bűnügyi statisztika sokoldalú tanulmányozásával már a 19. század végén gondolatébresztő tételeket publikált a deliktumok okairól. Egyebek mellett kitért a foglalkozás kriminológiai relevanciájának vizsgálatára is. Szerinte, ha a bűnözésre való általános hajlamra nem is, de egyes tényállásokat illetően a személyi körülmények és az elkövetés között lehet összefüggést találni. Konek szerint a munka világának adatrögzítési hiányosságai határozott következtetések levonását nem tették ugyan lehetővé, bizonyos tendenciák felismerhetők voltak. A napszámosok, a cselédek és a földművesek (az előző két csoport 40, a harmadik 30%-kal) szerepeltek a legnagyobb arányban az elkövetők számához képest. Az alacsony jövedelmű, mások számára szolgáló terhelteknél elsősorban – logikusan – a vagyon elleni bűnös magatartások voltak

jellemzőek, míg a földműveseknél az indulatosság, az erőszakos cselekmények domináltak (54%) (Konek, 1879). Megítélésünk szerint ebből nem csupán a foglalkozások és a bűnözés közötti kapcsolatra, hanem a büntetőjog alkalmazásának a társadalmi kontrollban játszott szerepére is következtetni lehet.

Földes Béla a bűnözés társadalmi hátterének feltárására irányuló törekvései keretében fizikai, gazdasági, jogi, politikai, valamint szellemi-erkölcsi tényezőket vizsgált, szerinte ezek komplexitásán belül kell a választ keresni a kriminalitás helyzetére. A gazdasági faktorok között szerepel a munka és a jövedelem is. A bűnözés és az elkövetők foglalkozása viszonylatában – Konek Sándorhoz hasonlóan – Földes Béla is látott összefüggést a hivatás és az elkövetett bűntettek között. Nem vitatta, hogy van ilyen korreláció, azonban arra következtetett, hogy már magának a foglalkozásnak a megválasztása is függ az illető egyén hajlamaitól és lelkületétől, így az mindössze jele az utóbbinak, nem pedig közvetlen oka a bűn elkövetésének (Perényi, 2007).

Egyes kutatási eredmények azt támasztják alá, hogy vannak elkövetők, akik alappal feltételezhetően tudatosan választanak meghatározott foglalkozást a cselekmények megvalósítása, illetőleg azok leplezése érdekében.

Ilyen megállapításra lehet jutni a sorozatgyilkosok esetében. Christina Elise Ledezma 36 kanadai tettet vizsgált abból a szempontból, hogy milyen foglalkozásokat részesítenek előnyben. Megállapítása szerint a menedzsment, az árúk és szolgáltatások értékesítése, valamint a kereskedelmi, szállítási és berendezések működtetésével járó munkák iránt volt a legnagyobb a többszörös emberölések elkövetőinek az érdeklődése. Ezek természetesen átfedhetik egymást, hiszen a vezetői pozíció betölthető a többi tevékenységi kört érintően is. A fehérgalléros állás a kifejtettek szerint önmagában csökkenti a lebukás veszélyét, amellet a főnök és a beosztottak viszonya lehetővé teszi azt a hatalmi helyzetet, ami a gyilkosok számára egyébként is vonzó. A többi előnyben részesített tevékenységi terület pedig a mobilitás biztosításával járulhat hozzá a lebukás kockázatának minimalizálásához (Ledezma, 2018).

Hasonló eredményre vezetett a vagyon elleni bűnelkövetők munkaerőpiacon való részvételét érintő kutatás. Van olyan feltételezés, amely szerint a hivatásos tolvajok, betörők a saját törvényszegő működésüket tekintik életpályának, ezért nem keresnek konvencionális állást. Ezzel szemben tény, hogy a 39 474 személyből álló, vagyon elleni cselekményeket visszaesőként elkövető mintának 78%-a állt munkavégzésre irányuló jogviszonyban a legutolsó elfogásakor. A foglalkoztatottak 95%-a pedig teljes munkaidőben dolgozott. Ebből következően a kriminalitást fő foglalkozásként választó elkövetők jelentős kisebbségben vannak. A lopás, betörés, valamint a többi vagyon elleni cselekmény inkább másodállászerű megnyilvánulási forma. Amerikában különbség mutatkozott

a fehérbőrű, illetőleg az afroamerikai bűnözők között. A választott munkát illetően a fehérbőrűek 10,1%-a szakmával rendelkezett, sőt közöttük voltak vezető beosztásúak is. Ugyanez az arányszám az afroamerikaiak körében 5,7% volt. Ágazatok szerint markáns csoportok nem voltak megfigyelhetők. A fehérek 34,6%-a dolgozott kisiparban vagy családi vállalkozásban, az afroamerikaiak között ez 20,2%-ot tett ki. Az előbbieket 15%-a, míg az utóbbiak 22,8%-a segédmunkásként tevékenykedett (Holzman, 1982).

Az okokat illetően jelen van a megélhetés biztonsága iránti vágy, amellett természetesen a rendszeres, intézményes munkavégzés a lebukás kockázatát is csökkenti. Mindamellett az a megállapítás is helytálló, hogy a bűnözők részei kívánnak lenni a „normál” társadalomnak, abból nem áll szándékukban kivonulni. Erre vonatkozóan ugyan a hivatkozott kutatás nem szolgáltat adatokkal, de a munkavégzéssel szükségszerűen együtt járó kontroll jelenléte miatt is megkockáztathatjuk, hogy dolgozóként az érintett személyek illeszkednek a társadalom általános normarendjéhez, míg „másik énjük” szembelyezkedik azzal, miközben – és ezt börtönkutatások eredményei is alátámasztják – a cselekmények elkövetése szempontjából irreleváns viszonyokban az értékek elfogadása is igazodik a többségi felfogáshoz, aminek a reintegráció szempontjából is kiemelkedő jelentősége van. Példaképpen lehet említeni a család fontosságának elismerését (Folk, Stuewig, Mashek, Tangney, & Grossmann, 2019).

Az említett kutatások eredményei az egyén szerepét teszik hangsúlyossá, sőt meghatározóvá a választott foglalkozás üzésében. Nem ellentmondás, hogy magának a munkának, az annak színteret adó szervezetnek is lehet kriminogén hatása. A vagyon elleni cselekmények elkövetői például akár a saját munkáltatójukat is megkárosíthatják, ebben az esetben a főállás és a bűnelkövetés időben és térben is egybeeshet. Nincsenek feltétlenül érvényesülő törvényszerűségek, a kriminalitás és a foglalkozás közötti viszony nem írható le a maga általánosságában valamely leegyszerűsített oksági képlettel.

Azt biztosan lehet állítani, hogy a bűnelkövetők és a munkahely oksági kapcsolata nem egyoldalú. Ha az egyéni indítatásnak van is jelentősége a foglalkozás megválasztásában, a munkavégzés körülményei maguk is lehetnek kriminogén hatásúak. Különösen így van ez a társadalom egészétől viszonylag elkülönülő szervezetek esetében, ahol a belső értékek és normák eltérhetnek a szervezeten kívüliektől. A szervezeti kultúra önmagában segíti az egyén azonosulását a közösségi célokkal (Ahsanullah & Asp, 1995). A célratörés azonban nem azonos a jogkövetéssel. Sajátos módon még azok a szervezetek (például a rendőrség) is kitermeli a saját elvárásait, adott esetben a törvényes követelményekkel is szembemenve, amelyek a testületen belül tevékenykedő egyének magatartását meghatározzák.

A rendőri szubkultúra egyetemes jelenség (Krémer, 2003), ami bizonyos esetekben (helyzetekben) egyenesen jogsértő, akár bűncselekményt is megvalósító magatartást vár el a közbiztonság őreitől (Skolnick, 1975). A „túlkapások” szinte minden esetben büntetőjogilag is értékelendő magatartásokat jelentenek. Az amerikai szakirodalomban honosodott meg a „testilying” fogalma (valótlan tartalmú tanúvallomást tenni), ami azt jelenti, hogy a bíróság előtti hamis tanúzás elfogadható, sőt elvárható akkor, ha ez a testület, illetőleg az egyes rendőrök védelmét szolgálja, vagy hozzásegít azon személyek elítéléséhez, akik a nyomozók szerint bűncselekményt követtek el, de a bizonyítékok nem elég meggyőzőek (Slobogin, 1996).

Hasonló a helyzet más olyan intézményeknél is, ahol a működési rend megköveteli a demokratikus társadalmakban általános szabályoktól való eltérést. Ilyenek tekintendők mindenekelőtt a katonai mintára szervezett testületek. Ezek sorába tartozik a büntetés-végrehajtás is, ami ténylegesen totális intézmények együttese. A fogvatartottak szinte feltétlen engedelmisségi kötelezettséggel tartoznak az öröknek. Philip Zimbardo a híressé vált stanfordi börtönkísérlete alapján kifejtette, hogy a fegyintézetek személyzete nem egyszerűen jogsértő magatartást tanúsíthat, hanem az örök az emberi mivoltukból is kivetkőzhetnek, ami a munkavégzés körülményeire is visszavezethető (Zimbardo, 2012).

Összességében megállapítható tehát, hogy a foglalkozás megválasztásában – természetesen – szerepet játszik az egyén gondolkodása és magatartása. Bűnözésre való hajlam esetében ez jelentheti az elkövetéshez szükséges feltételek megteremtésére, valamint a megvalósított cselekmények leplezésére irányuló törekvést. Ez egyáltalában nem zárja ki – akár ugyanezen személyeknél – a munkahely és a tevékenységnek keretet adó intézmény olyan visszahatását, ami messze túlmutat az adott személy eredeti szándékain.

A foglalkozás bűnözéssel való összefüggéseire több elméleti magyarázat is alkalmazható, ezek lehetnek egymás mellett igazak, különösen az egyes cselekményi vagy elkövetői kategóriáktól függően. Sőt, az is megállapítható, hogy az emberi élet különböző korszakaiban más-más hatások érvényesülnek a munka és a kriminalitás korrelációját illetően. A racionális döntések elmélete magyarázhatja a (vagyon elleni) bűnözéstől való tartózkodást, amennyiben a munka anyagilag is kielégítő a dolgozó számára. Az anómia, illetőleg a differenciált lehetőségek elméletei alapján érthetjük meg azokat a bűnös magatartásokat, amelyek a hivatalos, elfogadott út megkerülését jelentik egy személy érvényesülésének a szolgálatában. A társadalmi kontroll teóriája szerint a munkahelyi ellenőrzöttség segítheti a jogkövető magatartás kialakítását és fenntartását, szemben az ilyen kereteken kívül tevékenykedő egyének helyzetével. A rutintevékenységek elmélete arra hívja fel a figyelmet, hogy az emberek találkozására szolgáló helyek, intézmények az interakció keretében kriminális magatartást is kiválthatnak (Lageson & Uggen, 2013).

Bűnös foglalkozások

Vannak olyan „hivatások”, amelyek a maguk közvetlenségében és teljességében bűncselekményt (akár többet is) valósítanak meg. Nyilván ilyennek tekinthető a megélhetését teljes mértékben lopásokból, illetőleg vagyoni elleni cselekményekből fedező, társadalmilag elfogadott munkát nem vállaló személy működése. A hivatásos bűnözőkkel kapcsolatos problémákra még visszatérünk. Itt azokra a tevékenységekre összpontosítunk, amelyeknek legális megfelelőik vannak, tehát nem feltétlenül veszélyesek a társadalomra, csupán a gyakorlásukra vonatkozó jogi tilalmak miatt minősülnek kriminálisnak (malum prohibitum).

Példaképpen hivatkozhatunk a bordélyházak működtetésére, általában a legális prostitúcióhoz kapcsolódó működési feltételek megteremtésére, azok fenntartására. Igaz, hogy ezek a magyar jog szabályai szerint kategorikusan tiltott büntetendő tevékenységek (Btk. 200–202. §). A magyar prostituáltak által frekventált országokban (Ausztria, Svájc, Németország) azonban nem csupán maga a prostitúció törvényes, hanem a hozzá kapcsolódó kiegészítő működés is. Ez óriási feszültséget eredményez, hiszen a tipikusan bordélyházakban megvalósuló szexuális szolgáltatások külföldi szervezői a létesítmények tulajdonosaival, illetőleg üzemeltetőivel együtt hivatalosan elfogadott polgári foglalkozást üznek.

Furcsa helyzet alakult ki mára. A legális tevékenységet folytató prostituáltak szolgáltatásokat nyújthatnak, de ők maguk ilyeneket a munkafeltételek megteremtéséhez nem vehetnek igénybe. Ennek közvetlen oka az, hogy az 1950. évi, az emberkereskedelem és mások prostitúciója kihasználásának elnyomásáról szóló New York-i egyezmény (Magyarországon kihirdette az 1955. évi 34. tvr.) szigorú – bár magának a prostitúciónak a kriminalizálását nem elváró, az ilyen tevékenységet folytató nőket áldozatként kezelő – rendelkezései nem teszik lehetővé a prostitúció mások által működtetett vállalkozásban való gyakorlását. Magyarországon ezek a szabályok hatályban vannak, a magyar prostituáltak tevékenységének fontosabb külföldi színhelyein azonban nem. Ez a helyzet az idegen nyelvet gyakran nem ismerő prostituáltak számára is hátrányos, az állampolgárság szerinti megkülönböztetés pedig – a külföldi erotikus vállalkozások működtetői és a magyar „stricik” között – diszkriminatív.

Ezek a példák is jelzik, hogy az ultima rationak tekintett kriminalizálás körütekintő megfontolást igényel. Megítélésünk szerint a valós társadalmi veszélyességnek, nem pedig a hatalmi, vagy a hatalom által garantált monopóliumhelyzet védelmére irányuló törekvésnek kell a szabályozás alapjául szolgálnia.

A hivatásos bűnöző

Szó volt róla, hogy az elkövetők többsége a cselekményekkel kapcsolatban nyilvánvalóan felmerülő normasértéseken túlmenően törekszik a társadalomba való beilleszkedésre, ezzel magyarázható, hogy a vagyoni elleni deliktumok megvalósítóinak többsége legális foglalkoztatási viszonyban is áll. Kétségtelenül léteznek azonban olyan bűnözők, akik kizárólagossá teszik a törvénytisztelettel működést, ezt tekintik „hivatásnak”, és így megélhetési forrásnak is.

Edwin Sutherland híressé vált munkája: *A hivatásos tolvaj (The Professional Thief)* irányította a 20. században a figyelmet a bűnözésre mint foglalkozásra. Valójában nem is a kriminológus, hanem maga a bűnöző – Chic Conwall – írta a könyvet, Sutherland magyarázatokat fűzött hozzá, és elvégezte a szerkesztési munkát. Mindenekelőtt megállapította, hogy a hivatásos tolvaj jellemzői sok mindenben emlékeztetnek más szakmák művelőire. A bűnöző az egész „munkaidejét” a tevékenységre fordítja. Gondosan előkészíti az egyes cselekményeket, felkészül a lebukás esetén tanúsítandó magatartásra is. Saját „szakmája” más képviselőivel szoros kapcsolatot ápol, ennek során bizonyos etikai szabályokat is kötelezőnek tart magára nézve. Ez azt jelenti, hogy a társadalom más tagjaival nem, de velük teljes mértékben tisztességesen kell eljárnia. Sajátos érték- és normavilágában a bűnüldözés és a bíraskodás nem valamiféle tartalmi értelemben vett igazságszolgáltatásként jelenik meg, hanem inkább ellenfélként, sőt ellenségként. Célja a felelősségre vonás elkerülése (Sutherland, 1937).

Számos további kutatás keretében vizsgálták a hivatásos (karrier-) bűnözők pályafutását meghatározó tényezőket. Az Amerikai Egyesült Államok Nemzeti Akadémiájának kutatócsoportja négy kérdésre összpontosított: az egyik a jogkövető magatartás hiánya, a másik az elkövetési gyakoriság. További szempont volt a deliktumok súlyossága, valamint az aktív bűnözői működés tartama. Az alkalmi bűnelkövetőknél az abbahagyásra ható tényezőknek a hivatásosok működésének folyamatosságát kiváltó okokkal való összehasonlítása fontos következtetések levonására adhat alapot. Nyilvánvalóan az a cél, hogy a megrögzött bűnözőket eltérítsék ettől a pályától, hogy minél többen visszailleszkedjenek a társadalom normális kereteibe. Egyébként erre is van példa, hiszen a hivatásos elkövetők közül sem mindenki tölti az egész aktív életét bűnözéssel (Blumstein, Cohen, Roth & Visher, 1986).

Etikai kérdések nem csupán a bűnözők magatartásával, hanem a kívánatos, illetve elfogadható hatalmi válaszokkal kapcsolatban is felmerülnek. Különösen a jövőre vonatkozó valószínűségi ítéletek és a hozzájuk kapcsolt jogkövetkezmények problémája igényel körültekintő, igazságos választ (Blumstein et al., 1986).

A foglalkozás és a bűnözés kapcsolatára vonatkozóan fontos megállapítás, hogy a bűnözői karrier kialakulásának megakadályozásában, ritkábban annak megszakításában érzékelhető szerepe és pozitív hatása van a szakmai képzésnek – ami történhet a szabadságvesztés végrehajtása során is – továbbá a szabadulás utáni, a társadalomba való visszailleszkedést szolgáló segítségnek (Blumstein et al., 1986). Ezek mindenekelőtt a vagyon elleni kriminalitás terén hoztak eredményeket, elsősorban a fiatalabb korosztályhoz tartozó személyek bűnelkövetői pályafutásának megakadályozása terén. Természetes, hogy az elfogadott társadalmi értékekhez való visszatérítés, azok erősítése a szükségképpen kirekesztettséget eredményező életmód ellen hat.

Következtetések: a foglalkozási bűncselekményekkel szembeni fellépés, a megelőzés lehetőségei

A bűnözésnek az egyes foglalkozásokkal való összefüggései távolról sem egyértelműek, még kevésbé egyirányúak. Ki lehet mondani: nem önmagában a szakmák, hivatások válhatnak ki társadalomra veszélyes magatartásokat akár elkövetést, akár sértetté válást eredményezve. Ez a lehetőség inkább a konkrét körülményektől, a munkavégzés helyétől és közegétől függően merül fel. A kereskedő egy biztonsági szolgálat által is védett plázában az utazó ügynökhöz képest nagyobb biztonságban van, de intézményes felügyelet, ellenőrzés alatt is áll. Ezért a védettsége mind a kísértéssel, mind pedig a személye vagy az általa kezelt vagyon elleni támadással szemben nagyobb.

Ennek megfelelően szükséges a prevenció eszközeit megtervezni és alkalmazni. Ha foglalkozásnak tekintjük a hivatásos bűnöző tevékenységét (bizonyos értelemben az, hiszen „teljes munkaidőben” végzi, és abból tartja el magát, esetleg a családját is), akkor a racionális döntések elmélete feltétlenül figyelembe vevendő az ilyen kriminalitás visszaszorítása végett. Ez körültekintő megfontolást igényel, hiszen a kilátásba helyezett büntetés súlyossága lehet ugyan tényező az elkövető gondolkodásában, de – legalább Beccaria óta tudjuk – önmagában nem képes azt a visszatartó hatást kifejteni, amit a leegyszerűsített gondolkodás alapján várni lehetne. A legsúlyosabb szankciókkal való fenyegetettség akár az „innen már mindegy” típusú felfogást is kiválthatja, így akár súlyosbíthatja is a helyzetet (például a tanúk megölése, amikor az elkövetett cselekmény miatt reálisan várható a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés), másrészt ösztönözhet „friss erők”, vagyis az előéletük miatt enyhébben büntetendő személyek bevonására is.

Más esetekben a rutintevékenységek elméletének elfogadott megállapításait célszerű alapul venni. Nem vitatható, hogy az emberek számos foglalkozás

üzése során veszélybe kerülhetnek, akár még életüket is veszíthetik egy-egy balul sikerült – ha nem éppen szándékos – mozdulat, döntés, vagy egy súlyos következményekkel járó mulasztás miatt. Logikus válasz: az ilyen deliktumok megelőzése érdekében a munkavégzés körülményeit kell úgy alakítani, hogy minimalizálni lehessen az elkövetés veszélyét. Az egyik megoldás magától értetődően a nyílt megfigyelés (Pandit, Bevilacqua, Mountrakis & Malmshemer, 2016). A kamerák – akár a testre is szerelve – ellenőrizhetővé teszik egyes szakmák gyakorlása során a dolgozók tevékenységét. Különösen fontos ez ott, ahol az emberek gyakran vitatják a velük szemben eljáró közegek fellépésének jogszerűségét. A rendőri működés során például bizonyító erővel szolgálhatják a testkamera-felvételek a vitatott esetek tisztázását. Számolni kell viszont azzal, hogy az ellenőrzés intézményei, megoldásai is rejthetnek magukban visszaélési, esetleg bűnelkövetési lehetőségeket. A testkamerák például arra ösztönözhetik a közbiztonság őreit, hogy tartózkodjanak a kétes kimenetelű intézkedésektől, kényszeralkalmazástól (Wasserman, 2015). Szélsőséges esetben ez akár bűnös kötelességzegést is eredményezhet.

A fehérgalléros és szervezeti kriminalitással szemben a működés ellenőrizhetősége az intézmény struktúrájának megfelelő kialakításával, garanciák beépítésével javítható. Ilyen lehet például a döntések és más lényeges mozzanatok (például átutalások) többes aláírásának a megkövetelése, de az üzleti titkot nem sértő külső kontroll is (Wheeler & Rohman, 2015). Természetesen erre is vonatkozik a körültekintő tervezés követelménye, hiszen az erős ellenőrzés bizalomhiányt eredményezhet, az esetleges bűnös tevékenység körében a konspiráció erősödhet, ami a szervezeti bűnözést a bünszervezet felé mozdíthatja. A nyíltság, átláthatóság ettől függetlenül is kívánatos, persze az adott körülményektől függően.

Általánosságban annyit lehet mondani, hogy a bűnmegelőzés szempontjainak a munkakörök tervezésébe és a vezetésbe való beépítése a kockázati társadalomban egyre fontosabbá válik. Azon területekre is ki kell terjednie, ahol ez sokáig kevésbé volt szempont. Ilyen például az épületek kialakítása (Korinek & Hima, 1995; Korinek, 1995). A kontroll intézményrendszerének kialakítása során tiszteletben kell tartani az alapvető emberi jogokat, a dolgozók méltóságát. Az ellenőrzöttség és az ártatlanság védelme nem szükségképpen mond ellent egymásnak. Fontos, hogy a munkavállalók ne egyszerűen célszemélyek legyenek a jogszerűség előmozdítását szolgáló megoldások terén, inkább maguk is aktív részeseivé váljanak a munkakörülmények alakításának is. Ugyanez értelemszerűen irányadó a felderítésben, a megtörtént deliktumok nyomozásában is. Kutatási eredmények támasztják alá, hogy az eljárási igazságosság, vagyis a folyamatok résztvevőinek komolyan vétele, a szavuk meghallgatása

és megfontolása segíti magának a munkavégzésnek a kívánatos mederben való tartását, valamint a jogsértésekkel szemben történő fellépés eredményességét is. Az egymásba, valamint az intézményekbe vetett – és kölcsönösségen alapuló – bizalom pozitív hatással van a sikerre (Tyler & Lind, 2001).

Felhasznált irodalom

- Adler, F., Mueller, G. O.W. & Laufer, W. S. (2000). *Kriminológia*. Osiris.
- Ahsanullah, A. & Asp, E. (1995). A vállalati kultúra mint sikertényező. *Vezetéstudomány*, 26(12), 42–49.
- Aiken, M. (2020). *Cybercsapda – Hogyan változtatja meg az online tér az emberi viselkedést?* Harmat – Új ember.
- Blumstein, A., Cohen, J., Roth, J. A. & Visher, C. A. (Eds.) (1986). *Criminal Careers and “Career Criminals”*. National Academy Press. <https://doi.org/10.17226/922>
- Folk, J. B., Stuewig, J., Mashek, D., Tangney, J. P. & Grossmann, J. (2019). Behind Bars but Connected to Family: Evidence for the Benefits of Family Contact During Incarceration. *Journal of Family Psychology*, 33(4), 453–464. <https://doi.org/10.1037/fam0000520>
- Gottschalk, P. & Glaso, L. (2013). Corporate Crime Does Pay! The Relationship Between Financial Crime and Imprisonment in White-Collar Crime. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, 1(5), 63–78. <https://doi.org/10.18052/www.scipress.com/ILSHS.5.63>
- Green, G. (1997). Occupational Crime. In Luckenbill, D. & Peck, D. (Eds.), *Encyclopedia of Criminology and Deviant Behavior. Volume II: Crime and Juvenile Delinquency* (pp. 404–409). Brunner–Routledge.
- Holzman, H. R. (1982). Serious Habitual Property Offender as Moonlighter: An Empirical Study of Labor Force Participation among Robbers and Burglars. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 73(4), 1774–1792. <https://doi.org/10.2307/1143304>
- Inzelt É. & Bezsenyi T. (2021). *A vállalati bűnözés jellemzőinek megértése: elméleti megfontolás és empirikus kutatás eredményei alapján*. ELTE Eötvös.
- Konek S. (1879). *Öt év Magyarország bűnvádi statisztikájából*. Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-hivatala.
- Korinek L. (1995). *Félelem a bűnözéstől*. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó.
- Korinek L. & Hima T. (1995). Az építészeti bűnmegelőzés. „A bűn barikádjai”. I. rész. *Falu Város Régió*, 1-2., 15–19.
- Krémer F. (2003). *A rendőri hatalom természete – társadalmi szerep és foglalkozási kultúra*. Nagyvilág.
- Lageson, S. & Uggen, C. (2013). How Work Affects Crime – And Crime Affects Work – Over The Life Course. In Gibson, C. L. & Krohn, M. D. (Eds.), *Handbook of Life-Course Criminology: Emerging Trends and Directions for Future Research* (pp. 201–212). Springer Science–Business Media. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-5113-6_12

- Ledezma, C. E. (2018). *Cold Careers and Occupational Hazards: The Occupational Preferences of Canadian Serial Killers*. MS Dissertation. Grand Valley State University, School of Criminal Justice.
- Pandit, K., Bevilacqua, E., Mountrakis, G. & Malmshheimer, R. V. (2016). Spatial Analysis of Forest Crimes in Mark Twain National Forest, Missouri. *Journal of Geospatial Applications in Natural Resources*, 1(1), 39–53.
- Perényi R. (2007). A bűnözés mérése a „hosszú” XIX. században. *Statisztikai Szemle*, 85(6), 524–541.
- Skolnick, J. (1975). *Justice Without Trial: Law Enforcement in Democratic Society*. John Wiley and Sons.
- Slobogin, C. (1996). Testilying: Police Perjury and What to Do about It? *University of Colorado Law Review*, 67(4), 1037–1060.
- Sutherland, E. H. (1937). *The Professional Thief*. University of Chicago Press.
- Sutherland, E. H. (1979). White-collar Kriminalitát. In Sack, F. & König, R. (Hrsg.), *Kriminalsoziologie* (pp. 187–200). 3. Aufl. Akademische Verlagsgesellschaft.
- Tóth E. B. & Rózsavölgyi B. (2012). A foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés bűncselekményének hatályos szabályozása, különös tekintettel az orvosi műhibákra. *Debreceni Jogi Műhely*, 9(1), 59–65. <https://doi.org/10.24169/DJM/2012/1/5>
- Tyler, T. R. & Lind, A. E. (2001). Procedural Justice. In Sanders, J. & Hamilton, L. V. (Eds.), *Handbook of Justice Research in Law* (pp. 65–92). Kluwer Academic Publishers. https://doi.org/10.1007/0-306-47379-8_3
- Wasserman, H. M. (2015). Moral Panics and Body Cameras. *Washington University Law Review*, 92(3), 831–843.
- Wheeler, S. & Rohman, M. L. (1982). The Organization as Weapon in White-Collar Crime. *Michigan Law Review*, 80(7), 1403–1426. <https://doi.org/10.2307/1288554>
- Zimbardo, P. (2012). *A Lucifer-hatás*. Ab Ovo.

A cikkben található online hivatkozás

URL1: *Bűnügyi Statisztikai Rendszer*. <https://bsr-sp.bm.hu>

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Korinek L. (2023). Vannak-e kriminogén foglalkozások? *Belügyi Szemle*, 71(10), 1801–1814. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.10.8>